

Kleine vos

Aglais urticae

De kleine vos is een zeer algemene standvlinder die vrijwel overal wordt gezien. Hij vliegt in twee overlappende generaties en overwintert als volwassen vlinder. De rups leeft in groepen op jonge brandnetelplanten op zonnige plaatsen en is overwegend zwart met lichte stippen en heeft twee gele strepen over de rug.

Levenscyclus en gedrag

De waardplant van de kleine vos is de grote brandnetel. Het vrouwtje zet de eitjes bij voorkeur af op jonge brandnetels

Nectarrijke plek in het vroege voorjaar nabij Buren (GE).
A place rich in nectar in the early spring for individuals that have overwintered near Buren (prov. of Gelderland).

DEZE SOORT IS GESPONSORD DOOR:
Peter en Berry Meijer, Middenmeer;
René, Clemy en Stella Marcelis,
Castricum.

die groeien op open, zonnige plaatsen. Om een geschikte plant te vinden, gebruikt zij zintuigen op het onbehaarde gedeelte van de voorste poten, de poetspoten. Ze zoekt in de namiddag een geschikte bos brandnetels uit waarop ze overnacht. De volgende ochtend blijft zij daar in de buurt en wisselt het zonnen af met korte vluchten. Zodra de temperatuur hoog genoeg is, wordt één groepje van enkele tientallen tot honderden eitjes afgezet op de onderzijde van een blad. Als het vrouwtje tijdens het leggen van de eitjes wordt verstoord, vliegt ze weg, maar keert later terug om de afzet te voltooien. De rupsen spinnen enkele bladeren samen waarin ze gezamenlijk leven. De grootte van de groep varieert van enkele tot honderden rupsen. Als de plant is kaalgevreten, zoeken ze een andere - liefst jonge - brandnetel op. Pas in het laatste stadium leven de rupsen meer solitair. Rupsen zijn gevoelig voor vorst; vooral nachtvorst in mei kan veel slachtoffers maken. De rupsen verpoppen zich aan plantenstengels of muren. (DENNIS 1984B, VAN LOGTESTIJN 1987, MENTING 1987, TAX 1989, MAES & VAN DYCK 1999).

Op de eerste zonnige dag in het jaar, soms al in februari, komen de eerste vlinders te voorschijn. Ze voeden zich met nectar van diverse planten. De dichtheid is doorgaans gemiddeld, zo'n 12 tot 36 individuen per ha. Het mannetje verdedigt vanaf het middaguur een territorium, meestal op een beschutte, zonnige plek in de buurt van een flinke bos brandnetels. Als na verloop van tijd geen vrouwtje is gepasseerd, zoekt hij een ander territorium. Gemiddeld bezet een mannetje twee verschillende territoria per dag; op sommige plaatsen kunnen vier tot zes mannetjes tegelijkertijd een territorium hebben. Een mannetje benadert ieder vliegend, donkergekleurd object. Hij verdrijft mannelijke soortgenoten, soms in een minutenlange spiraalvlucht en achtervolgt ieder vrouwtje, net zo lang totdat ze gaat rusten. Deze achtervolging kan enkele uren duren terwijl ook andere mannetjes het vrouwtje achterna gaan. Als het vrouwtje uiteindelijk gaat zitten, neemt het mannetje achter haar plaats. Hij betast haar vleugels met zijn antennes. De paring gebeurt meestal aan de onderzijde van een brandnetelblad en duurt de hele nacht. Vlinders van de tweede generatie overwinteren op een koele en donkere plaats, zoals in gebouwen, holle bomen of hollen. Voor de overwintering drinken ze eerst veel nectar om een grote energievoorraad op te bouwen. (LEMPKE 1943, BAKER 1972, MAES & VAN DYCK 1999, VAN SWAAY 2003).

Vliegtijd en overwintering

De kleine vos vliegt in twee tot drie overlappende generaties, zodat hij van begin maart tot eind oktober te zien is. Vlinders die hebben overwinterd vliegen over een lange periode maar met weinig individuen tussen 6 maart en 25 mei. De eerste generatie vliegt kort en eveneens met weinig individuen tussen 26 juni en 20 juli. De tweede generatie vliegt over een lange periode en met veel meer individuen van 1 augustus tot 20 september. Het aantal vlinders van de tweede generatie is groter bij een koude en natte voorzomer dan wanneer het warm en droog is. De vlinders van de tweede generatie gaan gewoonlijk in winterrust, maar in sommige jaren brengen enkele vlinders nog een partiële derde generatie voort die in september en oktober vliegt. Begin november gaan de laatste vlinders in rust en op een zonnige februari dag kan de eerste kleine vos al weer tevoorschijn

komen. Vlinders zijn gevonden tussen 1 januari en 31 december; de uiterste data van actieve vlinders zijn niet bekend. (POLLARD ET AL. 1997).

Leefgebied

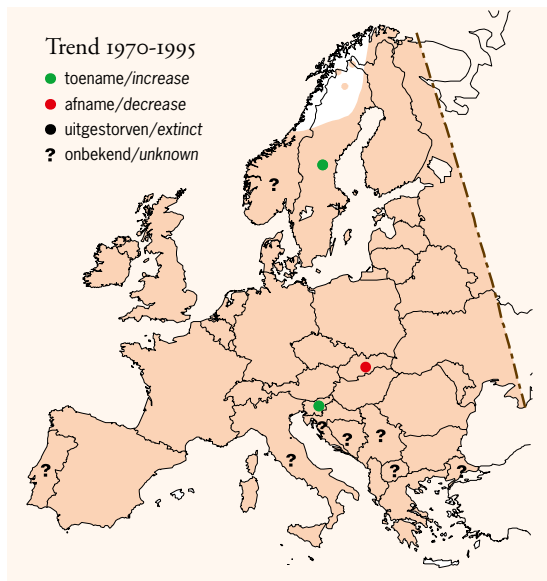
De kleine vos vliegt op allerlei plaatsen waar voldoende nectar te vinden is. Dit zijn bijvoorbeeld tuinen, parken, bosranden, ruigten, dijken en bermen. In het voorjaar zijn de vlinders relatief vaak bij wilgenbossen te vinden, in de nazomer, wanneer de struikhei bloeit, zijn ze zelfs in droge heidegebieden te zien. De hoogste aantallen worden gevonden bij droge graslanden. Rupsen worden slechts zelden in dit soort gebieden gevonden; die leven op jonge brandnetels die op droge plaatsen in de volle zon groeien. Dit in tegenstelling tot alle andere 'brandnetelvlinders' die grotere planten op meer vochtige plaatsen gebruiken. (VAN SWAAY 2003).

Mobiliteit, verspreiding en trend

De kleine vos is een zeer mobiele vlinder die vele tientallen kilometers kan vliegen, ook over minder geschikt terrein. Hij is zelfs op lichtschepen gevonden en de grootste gemeten afstand die een kleine vos heeft gevlogen is 150 km. Ook wordt er wel eens trek waargenomen. In september 1991 bijvoorbeeld vlogen langs de kust bij Oostvoorne (ZH) enkele tientallen vlinders per uur zuidwaarts en soms trekken vele duizenden vlinders vanuit het buitenland Nederland binnen. De neiging tot trekken is bij vlinders van de eerste generatie nauwelijks ontwikkeld, bij die van de tweede is die er wel. (LEMPKE 1972, ELFFERICH 1992, MAAS 1992).

De kleine vos komt voor in vrijwel heel Europa, van Zuid-Spanje tot Lapland en in het oosten tot in China en Japan. In Nederland kan deze zeer algemene standvlinder overal worden gezien. Het verspreidingsgebied lijkt sterk te zijn uitgebreid, maar dit komt doordat tegenwoordig relatief meer waarnemingen van algemene vlinders worden geregistreerd. Ter Haar (1928) noemt de kleine vos 'zeer algemeen' en vermoedelijk kwam het verspreidingsgebied toen min of meer overeen met het huidige.

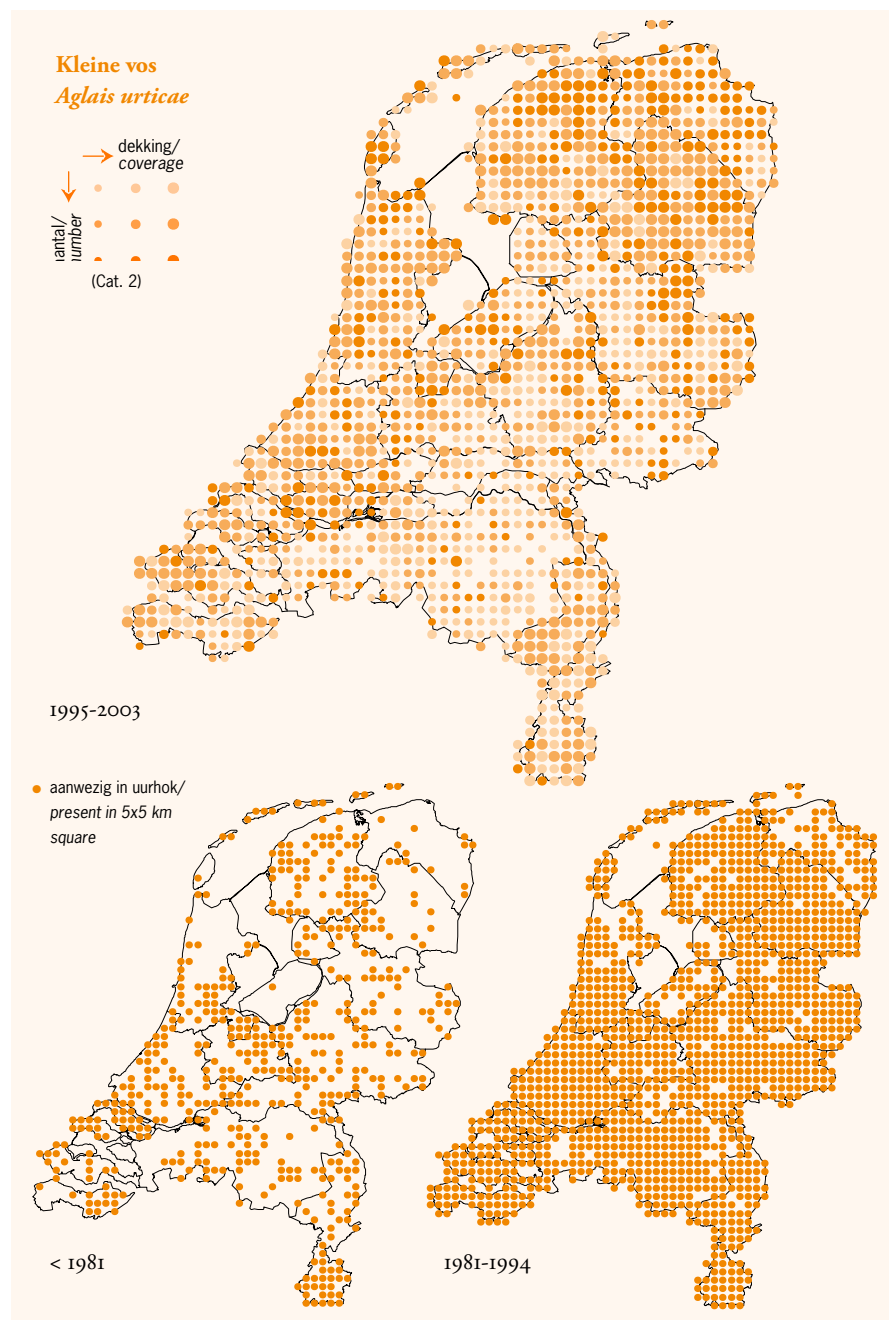
Uit het Landelijk Meetnet Vlinders blijkt een matige afname van deze soort. (VAN SWAAY & GROENENDIJK 2005).

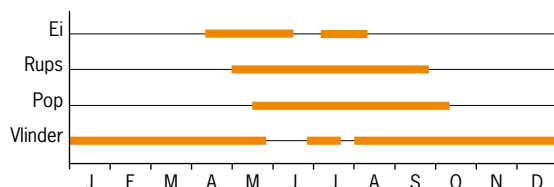
Bescherming

De kleine vos staat niet op de Rode Lijst. Op Europese schaal is de soort niet bedreigd en over het algemeen is het voorkomen stabiel. (VAN SWAAY & WARREN 1999).

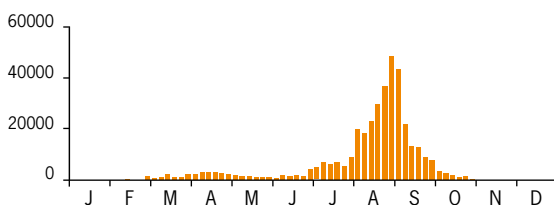
Er zijn geen speciale beschermingsmaatregelen nodig. Toch gaan de aantallen matig achteruit. De oorzaak is onbekend. Het aantal individuen zou kunnen toenemen als niet alleen in natuurgebieden maar ook in het stedelijk groen en in wegbermen meer open zonnige plaatsen komen waar kleinere brandnetels groeien. Een ander aandachtspunt zijn de nectarplanten. In het voorjaar (tot en met mei) en de maanden juli tot en met september is een groot aanbod van nectarrijke bloemen in tuinen, parken en bermen belangrijk.

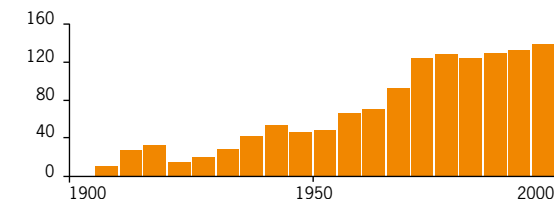
Stadia-diagram /
Life cycle diagram
(respectively egg, caterpillar,
pupa, imago)

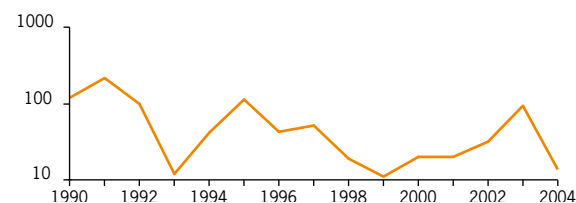
Vliegtijd /Flight period

Trend 1900-2000

Trend 1992-2004:
Matige afname /Moderate decline

Toekomst

De oorzaak van de recente achteruitgang is onbekend en daarom is een voorspelling van het voorkomen in de toekomst lastig. Waarschijnlijk blijft de kleine vos voorlopig een algemene standvlinder.

▶ De rupsen van de kleine vos leven aanvankelijk in groepen bijeen.
The caterpillars of the early instars of A. urticae are gregarious.

▶▶ Kleine vos in een spinnenweb.
A. urticae caught in a spider's web.

Profiel van de kleine vos

Voedsel rupsen Grote brandnetel *Urtica dioica*.

Voedsel vlinders Nectar van verschillende kruiden.

Vliegtijd vlinders Tussen begin maart en eind oktober in twee elkaar overlappende generaties.

Duur stadia Ei: 6-10, rups: 13-22, pop: 8-12, vlinder: 25-60 (eerste generatie), 280-360 (overwinterende generatie), rijpingsduur ei: 5-11 (eerste generatie), 270-350 dagen (overwinterende vrouwtjes).

Overwinteringsfase Volwassen vlinder.

Leefgebied Rupsen op jonge brandnetels op zonnige plaatsen, vlinders op allerlei kruiden en struiken met voldoende nectar.

Mobiliteit Zeer mobiel.

Dichtheid Gemiddeld, zo'n 12 tot 36 individuen per ha.

Status Zeer algemene standvlinder.

Rode lijst Thans niet bedreigd.

Europese status Niet bedreigd.

Knelpunten voorkomen Geen.

Verwachting toekomst Algemene standvlinder.

Beschermingsmaatregelen Niet relevant.

SUMMARY

Small Tortoiseshell *Aglais urticae*

Aglais urticae is a very common resident. Migrants are also often seen. Its distribution probably has not changed during the last century. However, the Dutch Monitoring Scheme shows a decline in numbers in the 1990s; the cause is not known. Adults can be seen looking for nectar in gardens, parks and on roadside verges. The caterpillars feed on the smaller plants of *Urtica dioica* in very sunny, open spots. The species flies in two generations from the beginning of March until the end of October. The adult butterfly hibernates in cool, dark places, such as barns, attics, or hollow trees.

